

Мотпуковник МИЛОЈЕ СЕКУЛИЋ

БЕЛАСИЧКА БИТКА

29 јула 1014 године

Двадесет деветог јула 1014¹⁾ године у долини реке Струмице у теснацу између планина Беласице и Ограждена — дошло је до велике и одлучне битке између војски византиског цара Василија II и македонског цара Самуила. У овој судбоносној, такозваној Беласичкој бици македонска војска је била до ногу потучена. Последице оваквог пораза биле су смрт Самуила и брза пропаст његове државе.

Стварање прве македонске државе седамдесетих година X века, услед врло оскудних историских извора, још није довољно разјашњено²⁾. Македонија је све до 969 била у саставу Бугарског царства, када су одмах после смрти бугарског цара Петра, македонска словенска племена дигла устанак против бугарске власти. Вође устанка, четири брата комитопула (кнежевића) — Давид, Мојсеј, Арон и Самуило, синови брсјачког комеса (кнеза) Николе, користећи се смрћу цара Петра и отсуством његових синова³⁾, као и руском окупацијом Источне Бугарске — покушали су да македонске области отцепе од Бугарске и образују посебну самосталну државу. Историски извори не дају тачне податке о току и судбини овог устанка, али се претпоставља да се безуспешно завршио потпадањем Македоније под византиску врховну власт⁴⁾, под којом, међутим, није дуго остала. У Македонији је почетком 976, непосредно после смрти византиског цара Јована Цимискија, поново плануо устанак против Византије, и овог пута под вођством синова кнеза Николе. Устанак је избио у језерској области око Преспе и Охрида и убрзо се претворио у општи покрет Македонских Словена. Још у почетку, руковођење устанком и новом македонском државом, која се у борби стварала, преузео је најмлађи

¹⁾ Датуми су по старом календару.

²⁾ О овом питању постоје разне хипотезе које се не слажу не само у погледу времена, већ ни у начину оснивања ове македонске државе.

³⁾ Синови цара Петра (Борис и Роман) налазили су се као таоци на византиском двору.

⁴⁾ Новија македонска историографија држи да је стварање прве македонске државе извршено још 969 (пре смрти бугарског цара Петра), тј. да се овај устанак македонских словенских племена против бугарске власти успешно завршио.

брат Самуило.⁵⁾ Он је, вешто користећи грађански рат који је настао у Византији после смрти цара Цимискија, успео да покрене на устанак незадовољне народне масе и овај велики народни покрет заврши успешно — успостављањем слободне Македонске државе.

Иако Василије II није могао да се помири са постојањем ове нове словенске државне творевине на Балкану, он ипак, због тешких унутрашњих борби у Византији и ратова на другим странама, није био у стању да је уништи још у њеном зачетку. Стога је свој први ратни поход против Самуила предузео тек 986 године, који се завршио безуспешно. Исте је судбине био и следећи поход 991, предузет после угушивања побуне Варде Фоке и Варде Склира у Малој Азији.

У раздобљу од 976 године до краја X века Самуило је успео да у великим офанзивним подухватима отргне од Византије т.зв. Подунавску Бугарску (Између Балкана и Дунава), Епир и Тесалију и прикључи их својој држави. Он је такође освојио део Босне, целу Албанију и све српске земље до Дунава и Саве. Самуило је ову пространу и снажну државу прогласио царевином (не зна се када) са престоницом најпре у Преспи, а затим у Охриду.

Почетком XI века оснажена Византија је прешла у против-офанзиву против Самуиловог царства. Наиме, после слома отпора феудалног племства и обезбеђења источних византиских граница, Василије II је, у времену од 1001 — 1004, предузео три велика ратна похода против Самуила. Прво је ударио на Подунавску Бугарску, коју је, сем Видинске Области, потпуно освојио. Затим је напао и заузео Тесалију и јужне делове Македоније. После тога је опет пренео тежиште операција на североисточне области Самуилове државе и освојио Видин упркос Самуиловој смелој диверзији до Адријанопоља (Једрена). Од Видина је Василије скренуо на југ — ка централним областима Самуиловог царства — заузео Скопље и успут порушио и опустошио већи број македонских градова. У току ових својих ратних похода Василије је Самуилово царство свео само на Албанију и Македонију.

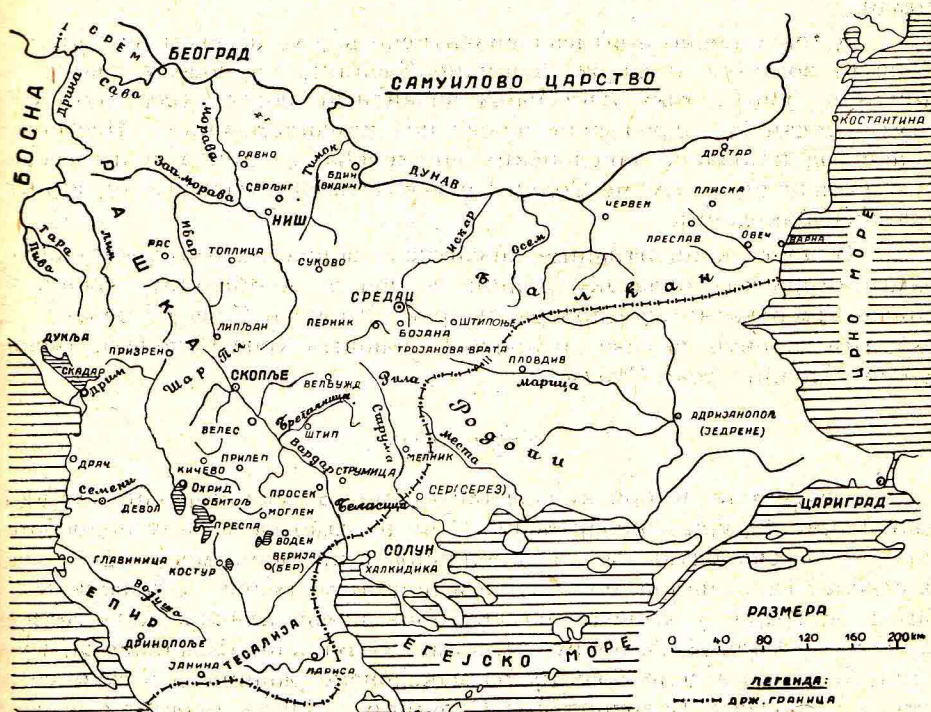
Али, и после ових великих Василијевих освајања, све до 1014, када се одиграла Беласичка битка, нису престајала непријатељства између Византије и Македоније. Она су се испољавала у повременим нападима мањих размера византиских трупа на македонску територију. Према наводима једног грчког хроничара: „... за пуних десет година (1005 — 1014) Василије није пропустио ниједну годину а да не упадне у Бугарску⁶⁾, палећи и рушећи све на путу.“

Против тако територијално умањене и војнички ослабљене македонске државе, Василије II, решен да је потпуно уништи, почео је

⁵⁾ Самуилова браћа Мојсеј, Давид и Арон несрећно су завршила још у првим годинама устанка.

⁶⁾ Сви савременици називају Самуилово царство — бугарским царством, а његове становнике Бугарима, јер је оно обухватало раније територије бугарског царства и државно-правно преузело неке његове установе.

1013 да припрема велики ратни поход, у току кога ће и доћи до Беласичке битке.

Скица 1

Припреме и покрети обостраних војски пред Беласичку битку

Пошто је Самуило дознао да Василије припрема ратни поход против Македоније и да ће с војском ускоро кренути, то је и он почео да се припрема за рат. Наредио је утврђивање државних граница, а нарочито оних на истоку пошто су оне биле најугроженије. Један грчки хроничар наводи: „Самуило, знајући да Грци пролазе кроз теснаце, утврди их опкопима и за њихову одбрану остави јаку посаду“. Из овога детаља види се да је Самуило итекако увиђао потребу и значај утврђивања својих државних граница. У изворима нема никаквих података о томе које је све „теснаце“ поименично он тада утврдио. Самуило је затим за претстојећи рат правремено извршио прикупљање својих снага (не зна се где) и извршио њихову поделу с обзиром на важност и угроженост појединих војишта. Тако је он, имајући у виду да је Василије „наступајући из Тракије имао обичај да с војском упада у Македонију кроз теснаце у Родопским планинама“, за

одбрану источних граница концентрисао своје главне снаге (у којима се налазио и његов син Радомир) и ставио их непосредно под своју команду.

Да би умањио притисак византиске војске на свом источном — главном војишту, и да би принудио Василија на поделу снага, Самуило је, још у току наступања византиске војске кроз Бугарску, упутио један јак одред своје војске под командом војводе Несторице (једног од најбољих македонских војсковођа) са диверзионим задатком да нападне и заузме Солун⁷⁾ и тако отклони опасност од јужних граница Македоније.

О месту концентрације византиске војске за овај ратни поход нема историских података. Једино се зна да је Василије кренуо са војском (вероватно из Цариграда) преко Дrame и Сера (Сереза), и да је затим скренуо на север и преко Валовишта кроз Рупелски Теснац избио у долину реке Струме.

Место битке

Савремени историски извори о самој Беласичкој бици су доста малобројни, штур и неодређени⁸⁾. Они не само да не дају подробније податке о току битке, већ не прецизирају ни тачно место где се она одиграла. Тако, на пример, у једном доцнијем извору се наводи да се битка одиграла „у клисури између планинских кланаца“ који се зову Арнаут — Балкан, Алибурун, Чаирли — Балкан, Пљачковица, Султанија⁹⁾. . . , који деле Тракију од македонске равнице и налазе се на путу од Сереза и Валовишта за Струмицу“. Дакле, просторно сасвим неодређено. Хрватски историчар Фрањо Рачки, иначе добар познавалац историје Македонских Словена, сматрао је, на пример, да се Беласичка битка одиграла „чак у Родопском горју, који се налази између реке Месте и Струме“, што се ниуком случају, с обзиром на друге веродостојније изворе, не може прихватити као тачно.

Положаје које је посела Самуилова војска за одбрану пред Беласичку битку грчки хроничар Скилица назива „Клипдулунг“ и „Клидион“. Утврђено је да први назив одговара садашњем селу Макријеву, а да је други буквални грчки превод македонске речи „кључ“, како се и данас назива село у Бугарској на северним падинама планине Беласице, на путу Струмица — Петрич, као и сама клисура. Према томе, положаје Самуилове војске треба тражити у такозваној Кључкој Клисури, коју чине планине Беласица — на југу и Огражден — на северу,

⁷⁾ Према наводима савременика, Солун, Мосинопољ и Пловдив служили су византиској војсци као базе за предузимање војних похода против Македоније.

⁸⁾ Најстарији извор за битку је хроника Грка Јована Скилице, који је живео у XI веку. Она обухвата време и догађаје од 811—1079 године.

⁹⁾ Називи су турског порекла.

и то на простору између села Кључа и Макријева¹⁰⁾, где се клисура највише и сужава. Ту је највероватније Самуило, „ненадмашни вештак у планинском ратовању“, изабрао положаје за своју војску.

Према наводима Скилице, Самуилова је војска у клисури подигла високе опкопе (насипе) и испред њих израдила засеке и друге препреке, а на улазу у клисуру поставила претстражу. То је све што историски извори наводе о положајима и распореду македонске војске пред битку.

Организујући одбрану на улазу и у унутрашњости клисуре уз обимно запречавање, Самуило је вероватно имао намеру да води борбу упорно и по дубини. У том је циљу он свакако у дубини теснаца и био распоредио своје резерве. Међутим, изгледа да се Самуило уопште није постарао о заштити свога десног бока, као и обилазног правца с југа — преко Беласице, јер су узан гребен, тешка проходност, стрме падине и пошумљеност Беласице код њега створили уверење да су искључени неки византиски подухвати против његовог десног бока.

Ток битке

И поред оскудних изворних података, ток Беласичке битке се ипак може донекле реконструисати¹¹⁾.

О дејствима у почетној фази битке историски извори наводе једино да је византиска војска у клисури „наишла на пут препречен од стране Самуилове војске“, као и да су Македонци одбили све њене нападе, наневши јој велике губитке. Због јако стрмих падина Беласице и Ограждена византиска војска је била приморана да своје нападе на јако утврђене македонске положаје ограничи искључиво на непосредна фронтална дејства која су била скопчана са великим губицима.

Међутим, док је македонска војска у Кључкој Клисури успешно одбијала жестоке нападе Византинаца, дотле је Самуилов одред пред Солуном претрпео тежак пораз. Командант Солуна, Теофилакт Вотањат, уз помоћ свога сина Михаила, потпуно је разбио војводу Несторицу и дочепео се богатог плена. Тиме се Самуилова диверзија према Солуну завршила поразно, а он је у њу полагао велике наде.

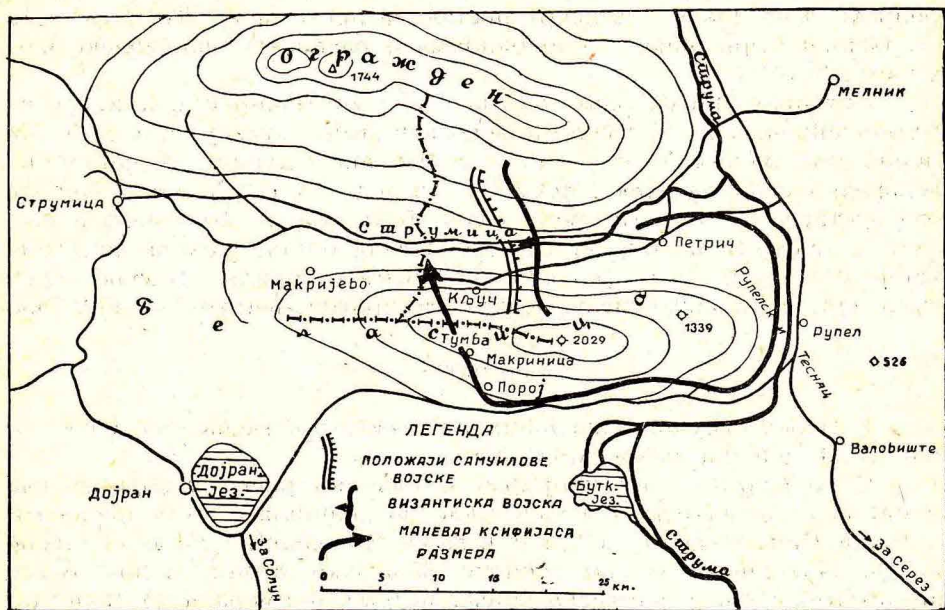
Обилазни маневар Нићифора Ксифијаса

После пораза македонског одреда под зидинама Солуна, Вотањат је похитао са својим трупама у помоћ цару Василију који је још увек водио тешке борбе у Кључкој Клисури. Али, и поред ове помоћи,

¹⁰⁾ Бугарски историчар Јордан Иванов у својој студији о Беласичкој бици наводи да је још почетком овог века у струмичком крају било сачувано предање да се битка водила око села Макријева.

¹¹⁾ Сем Скилице, ниједан од старих писаца није ништа забележио о Беласичкој бици. Безначајни подаци, који се налазе у хроници Априлијата и у Кекауменовој Стратегији из XI века, ништа подробије не говоре о њој.

положаји Самуилове војске у клисури „и даље су били непробојни“ (како то наводи један савремени хроничар), чему су допринели жилав отпор Македонаца и земљиште које је ограничавало нападе већих византиских снага.

Скица 2

Сматрајући да су даљи фронтални напади против Самуилових положаја у клисури узалудни и бесциљни, Василије је решио да започету битку прекине и да се с војском повуче. Међутим, он је од ове своје намере одустао када му је војни заповедник Пловдива, Нићифор Ксифијас, предложио да главнина византиске војске и даље врши фронталне нападе против Самуила у клисури док он слабијим снагама обиђе планину Беласицу с југа, пређе преко њеног гребена и изненада нападне бок и позадину македонске војске у клисури.

Василије је усвојио смели план свога војсковође и он је успешно спроведен у дело. Док је главнина византиских снага и даље вршила жестоке фронталне нападе против Самуилових положаја у клисури, Ксифијас је са својим одредом, према наводима једног грчког хроничара, „обишао високу планину јужно од села Кључа, која се зове Беласица, и, преко беспутне и тешко проходне планине, 29 јула 1014 године, појавио се с великом буком у дубљој позадини Бугара, и навалио муњевито, са висина, слеђа на Бугаре“. О томе када је и којим правцем Ксифијас предузео овај свој смели обилазни маневар и на ком је делу прешао гребен Беласице, историски извори не говоре.

Претпоставља се да је обилазни маневар извршен ноћу преко села Пороја и Макринице, а сам напад дању.

Изненађена македонска војска није могла у клисури успешно да се супротстави снажним комбинованим нападима византиске војске с фронта и из позадине. Стога је у њеним редовима убрзо дошло до пометње, расула и панике и она је затражила спас у бекству са бојишта. Изгледа да су се најпре надали у бекство делови непосредно нападнути из позадине, а убрзо затим и остали. У бекству су многи македонски војници изгинули, али је и велики број био заробљен. Сам Самуило једва је успео да жив умакне са бојишта и да се склони у Прилепску тврђаву. Битка је за македонску војску била потпуно изгубљена.

Византиска војска је тако велики успех постигла једино благодареди обилазном маневру Кључке Клисури и изненадном нападу на позадину македонске војске.

Овде су били испуњени сви захтеви за успешан обилазни маневар: брзина и тајност извођења, изненађење и смелост у дејству. Самуилов пропуст да обезбеди свој десни бок са правца планине Беласице имао је за македонску војску и државу катастрофалне последице: губитак битке, а тиме убрзо и губитак државне самосталности.

Василије је настојао да што више искористи последице тако сјајно постигнуте победе. Зато је, чим је клисура раскрчена, одмах предузео наступање према Струмици, с намером да је заузме као једну од тада најважнијих стратеских тачака Македоније, која је забрчавала даље надирање византиској војсци у долину Вардара — средиште Македонске државе. Међутим, пошто су Македонци потукли његову претходницу, он је од ове своје намере одустао, иако је већ био у непосредној близини „убојних кула Струмице, које су стрчале пред његовим очима“. Због овог неочекиваног пораза своје претходнице и могућности сукоба са јачим македонским снагама Василије је прекинуо даље операције против Самуила и с војском кренуо натраг према Тракији. При повратку је успео да без борбе примора на предају тврђаву Мелник — једну од најјачих Самуилових тврђава у долини реке Струме.

Резултати и последице Беласичке битке

Самуилова војска у овој бици претрпела је потпуни пораз. Византинци су, наводно, заробили око 15.000 Македонаца, док се тачан број погинулих не зна. Самуило, „ненадмашни војсковођа у планинском ратовању“, претрпео је пораз баш на планинском земљишту.

О губицима византиске војске у историским изворима не наводе се никакви подаци. Али, судећи по храбрости и огорчености којом су се Македонци борили, према наводима ондашњих историчара, може се са сигурношћу рачунати да су и њени губици били знатни.

Задојен страховитом мржњом према Македонским Словенима, који су се уствари борили само за своју слободу, Василије II (кога су

доцније назвали „Бугароубица“) показао се према ратним заробљеницима до крајности суров и свиреп: наредио је да се сви ослепе, с тим да се сваком стотом остави по једно око, како би — полуслепи — послужили као водичи својим потпуно слепим друговима. Затим је ову страшну поворку упутио Самуилу¹²⁾.

Пораз у Беласичкој бици и нечувени злочин према заробљеним војницима страховито су деловали на Самуила. Када је видео жалосну поворку својих ослепљених војника, он је према записима хроничара, добио срчани напад 14 октобра 1014 и после два дана умро. Тако је завршио свој живот цар Самуило, оснивач и најдаровитији руководилац прве македонске државе.

Самуилова смрт је учинила велики утисак и преко граница Балканског Полуострва и уопште се сматрала као крупан догађај. Тако је један италијански летописац за целу 1014 годину забележио у својој хроници само два догађаја „спомена достојна“: Самуилову смрт и појаву једне комете.

Последице Беласичке битке биле су судбоносне за македонску државу која је убрзо и пропала. Тиме су биле уништене све тековине стечене у тешким и дуготрајним ратовима у току 38-годишње Самуилове владавине.

Наследници Самуилови, Радомир (1014—1015¹³⁾ и Владислав (1015—1018¹⁴⁾ нису били дорасли да у ситуацији насталој после Беласичке битке одбране самосталност македонске државе. Дефетизам, малодушност, унутрашњи раздори, финансиска исцрпљеност, истрошеност сељачких маса у Самуиловим дуготрајним ратовима и војничка немоћ — омогућили су Василију II да 1018, такорећи без отпора¹⁵⁾, покори целу Македонију.

¹²⁾ Судбина ових Самуилових војника била је жалосна. Многи су од њих постали слепци-певачи и, лутајући по градовима и селима Македоније, опевали Беласичку погибију и своју трагедију. Постоји претпоставка да се жестина у борби између Василија II и Самуила објашњава и тиме што је Самуило био тада сматран за богомилског цара, јер је богомилски покрет, чије је учење у то доба било проглашено за јерес, у Македонији имао најјаче упориште.

¹³⁾ Неколико месеци по ступању на престо убио га је у лову Самуилов синовац Владислав.

¹⁴⁾ Погинуо приликом опсаде Драча.

¹⁵⁾ У Охриду (престоници) су се предали Василију многи македонски великаши и цела царска породица.